

USKONNOLLINEN USKO JA PISTISMI

Pekka Himasen väitöskirjan eräs keskeisimmistä johtoihteista näyttää olevan uskonnollisen uskon justifioiminen pistismiksi nimitetyn katsantokannan avulla. Hän pyrkii jättämään uskonnolle "tilan" ja siten kumoamaan **Russellin** uskontokritiikin toteamalla melko alussa tutkimustaan: "Myöhemmin tullaan näkemään, miten uskolle 'sisäisenä valona' jää [...] tilaa Russelin uskontokritiikin jälkeenkään" (s. 32). Edelleen hän pitää **Ilkka Niiniluodon** uskonnollisen maailmankuvan määritelmää epätyytyttävänä, Niiniluoto kun pitää maailmankuvaa uskonnollisena — ja tällöin tieteellisestä maailmankuvasta poikkeavana —, jos siinä vedotaan joko uskonnollisiin auktoriteetteihin tai henkilökohtaisiin uskonnollisiin kokemuksiin (s. 84). Himanen ilmoittaa voivansa kuvata tieteellisen maailmankatsomuksen kannalta kestävän uskonnollisen asenteen (s. 89).

Tämän asenteen, so. pistismin mukaan "uskonnolliset uskomukset eivät ole proportionaalisia, eikä uskonnollista kokemusta, tunnetta, tahtoa jne. pidetä uskonnollisen uskon oikeutuksena. Uskonto kuuluu oikeutusdiskurssin (rationalismi ja irrationalismi) ulkopuolelle." (S. 83.) Uskonnollisiin uskomuksiin ei "voida soveltaa kognitiivisia kriteerejä" (s. 82). Tällaista uskonnollisuuden muotoa Himanen sanoo Russellin kannattaneen vuosina 1901-1914 (s. 93).

Himanen sanoo, että uskovan ja ei-uskovan ero "näyttää olevan asenteessa", jolloin "uskova antaa kaikelle uskonnollisen merkityksen". Himanen luonnehtii uskonnollista uskoa "paradigmaattiseksi (elämänkäytäntöä ohjaavaksi), hyperteettiseksi (enemmän kuin teesiksi) ja ateoreettiseksi (ei-teoreettiseksi)" (s. 95). Pistikon "uskonnollisuuteen ei liity teologiaa, ja hänelle kirkkokin on toisijainen"; hän "hyväksyy tieteellisen maailmankuvan" ja [h]änen uskonnollisuutensa on tapa nähdä maailmankuvaan kuuluvat asiat eli tapa arvottaa ne, 'personal code of morals' Russellin sanastossa" (s. 96).

Pistismin ongelma on nähdäkseni käsitteen epämääräisyydessä ja erottelukyvyyttömyydessä. Miten määriteltäisiin apistismi? Himanen sanoo apistikon myöntävän, "että ateistisenkin elämänperustan valinta tapahtuu viime kädessä ilman oikeutusta" (s. 83). Tämä ei paljon sano. Jos uskovan ja ei-uskovan välinen ero on vain jossain epämääräisessä "asenteessa", ollaan lähellä truismia: uskova antaa kaikelle uskonnollisen merkityksen ja ei-uskova ei-uskonnollisen. Mitä on tällöin uskonnollisuus ja mitä ei-uskonnollisuus ei käy selville.

Himanen kuitenkin näyttää hyväksyvän Russellin "pististisellä" kaudellaan esittämiä käsityksiä, joiden mukaan mystismiä voitaisiin "ylistää elämänasenteena, ei oppina maailmasta" (s. 94, lainaus on Russellin kirjoituksesta *Mysticism and Logic* vuodelta 1914) tai

“uskonto koostuu yhtymisestä universumin kanssa” (s. 93, lainaus Russellin kirjoituksesta *Prisons* vuodelta 1911). Jos nimenomaan tämä viimeinen lause hyväksytään keskustelun pohjaksi päästään jo vähän eteenpäin. Mitä tarkoittaa tällöin “universumi” ja mitä “yhtyminen”? Tavallisesti universumilla, varsinkin jos siihen kielessä, jossa on artikkeleita, liitetään määräävä artikkeli, tarkoitetaan kaikkea, mitä on ollut, on ja tulee olemaan olemassa, so. kaiken muodostamaa kokonaisuutta. Jos nyt “uskonnon olemus” on “yhtyminen universumin kanssa” (s. 94), niin “yhtyminen” kaiketi voidaan ymmärtää kahdella tavalla, joko oppina yksilöllisestä kuoleman jälkeisestä elämästä osana universumia, minkä Himanen epätieteellisenä hylkää, tai uskonnollisena kokemuksena, joka sekään ei kuitenkaan käy, kuten edellä nähtiin, uskonnollisen uskon oikeutukseksi. Mitä siis jää jäljelle?

Jäljelle jää Russellin nuoruuden aikaisen kirjoitelmien epämääräisiä lauselmia, joita sisältävää tekstikohtaa Himanen laajasti siteeraa, kuten “minän seinät työntyvät pala palalta kauemmaksi” tai tunteiden kaunokirjallisia kuvauksia, kuten “hartaus” luontoa kohtaan, “harmonisuus” luonnon “hengen” kanssa, “sfäärien musiikin” kuuleminen ja näiden kautta “Jumalan uuden ulottuvuuden” avautuminen, (s. 95, Russellin kirjoituksesta *Greek Exercises* vuodelta 1889) tai “[u]niversaalista jumaloinnista tulee ilo, universaalisesta rakkaudesta uusi halu, ja sitten sen universaalisen hyvän etsinnän syntyminen, joka on äärellisen luontomme tahto” (s. 157, Russellin kirjoituksesta *The Essence of Religion* vuodelta 1912).

Tämän tapaiset tunnot ovat varsin lähellä sellaisia kokemuksia, joita monet pitävät esteettisinä elämyksinä (ks. esim. Aarne Kinnunen, *Esteettisestä elämäyksestä*. Porvoo: WSOY, 1969). Estetiikan alaa Himanen ei kuitenkaan edes sivua, mikä on vahinko, sillä erityisesti juuri esteettistä elämystä koskevat pohdinnat olisivat voineet tuoda jotain valaistusta vaikkapa juuri siihen, mitä “yhtyminen universumin kanssa” kokemuksena voi tarkoittaa. **Aarne Kinnusen** kanta on se, että esteettinen elämys kuuluu samaan kategoriaan kuin mm. uskonnollinen elämys ja hän katsoo, että näillä elämyksillä “tuskin on osoitettavissa olevia emotionaalisia eroja” (m.t., s. 108).

Pistismin esittelyssään Himanen yleensä — edellä mainittua Russellkohtaa lukuunottamatta — väistää kysymyksen jumaluudesta. Uskonnollisesta uskosta ei — eikä etenäkään länsimaisten monoteististen (joskaan kristinuskon kohdalla kysymys monoteismista ei ole yksiselitteinen) uskontojen uskosta vastakohtana itämaisten uskonnollisten oppien usein epämääräiselle panteismille — kuitenkaan jää jäljelle mitään järjestäytynyttä ydintä, jos tähän uskoon ei sisälly oletusta jumaluudesta, so. jos siinä ei ole mitään kognitiivista väittämää siitä. On kyllä myönnettävä, että maailmassa on paljon ihmisiä, jotka pitävät uskoaan uskonnollisena, vaikka siihen ei kuulu

oletusta Jumalasta tai jumalista. Tarkoitan erityisesti *buddhalaisuutta*. Sen luulisinkin tarjoavan runsaasti sellaista aineistoa, josta pistikko voisi olla kiinnostunut. Buddhalaisessa mietiskelyssä mietiskelevän subjektin esim. väitetään voivan päästä sellaiseen “ymmärrykseen”, että “kaikki mikä nousee, katoaa eikä itseä ole”. Tällöin on kysymys nirvanasta, joka on “sanoin kuvaamaton, äärettömän aavistuksenomainen, aluksi nopeasti ohikiitävä vilahdus, joka kuitenkin palaa uudelleen ja uudelleen kunnes se täysin pystytetään ihmisen olemisen keskipisteeksi ja se eletään toimintana” (John Snelling, *The Buddhist Handbook*. Century, London 1987, s. 65). Tämä on tietysti vain yksi lukemattomista nirvanan mahdollisista kuvauksista. Oleellinen kysymys on, onko tämän tai tämän tapaisen, pikemminkin immanentin kuin transkendentiaalisen uskomuksen — puhumattakaan buddhalaisuuden piirissä esiintyvistä ateistisista ja/tai agnostisista uskomuksista — katsominen uskonnolliseksi uskoksi järkevää, sillä tällöin käsite “uskonnollisuus” saa niin laajan sisällön, että se menettää erottelukykynsä, mielekkyytensä.

Jukka Paastela

MIKSI FOUCAULT?

Martin Kusch, *Tiedon kentät ja kerrostumat* — Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat. Suomentanut Heini Hakosalo. Pohjainen, Oulu 1993. 207 s.

Michel Foucault'sta näyttää riittävän sanottavaa. Kun monet viime vuosien Foucault-kirjat ovat keskittyneen elämäkerralliseen näkökulmaan, **Martin Kuschin** kiinnostuksen kohteena ovat Foucault'n kirjoitukset. Sellaisenaan rajaus on jo virkistävä.

Otsikolleen uskollisena Kusch miettii Foucault'n ajatusten pitävyyttä juuri tieteen tutkimuksen kentillä. Tämän